MODERNISMUL DE APOI. CONCEPTE CRITICE ALE GENERAȚIEI ’80: POSTMODERNISMUL

ŞERBAN AXINTE*

Gradul zero al iluziei

Postmodernismul a fost pus în discuție într-o anchetă publicată de revista „Caiete critice” în anul 1986, într-un număr devenit celebru, asemeni celui din 1983 dedicat romanului.

Ioan Buduca afirmă în intervenția sa *Undă sau corpuscul* că postmodernismul ar fi un postulat înainte de a deveni un concept. El consideră că postmodernismul, deşi pare să cuprindă *totul*, nu poate circumscrie orice. Acest concept, crede Buduca, tinde să fie nu doar un concept, ci un „sistem de concepte” (Ioan Buduca, *Undă sau corpuscul*, 1986, în Crăciun (coord.) 1999: 395), evoluând după un principiu holografic, conform căruia un aspect al său este capabil să reflecte imaginea generală. De aici, mai multe postmodernisme: postindustrialul, poststructuralismul, postmetafizica, postavangarda, postrealismul. Scriitorul se întreabă cum a reuşit acest concept să genereze atâtea dezbateri de idei. Răspunsul pare camuflat pentru Buduca într-o ipoteză de uz intern. El afirmă că „postmodernismul ascunde o iluzie culturală unitivă şi nedogmatică. […] Visul postmodern se nutreşte cu iluzii care altădată erau botezate ca fiind romantice. Dar dacă romanticii imaginau o unificare spirituală (magie–poezie–religie) sub semnul unei transcendențe pline, cenzurați doar de paradoxul unei ironii de esență demiurgică, postmodernii vor să coboare în abisul acestei iluzii până la gradul ei zero [...]; ei vor să unifice realitatea cu imaginația, realismul şi fantezia, ficțiunea şi critica ei, poate chiar artele şi ştiințele” (*ibidem*: 396). Dar ce este până la urmă acest *modernism de apoi*?, se întreabă Ioan Buduca recurgând la această expresie fericită. O definire prea exactă ar prezenta riscul unei dogmatizări. Din acest motiv se încearcă o aproximare a componentei sale, plecându-se de la ideea că „unitatea spirituală” propusă de

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române, Iaşi, str. Th. Codrescu, nr. 2, România.

ALIL, t. LV, 2015, Bucureşti, p. 159–165

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

postmodernism este pluralistă şi tolerantă. Deoarece acest concept se află în aliaj cu ironia, „componenta ironică a postmodernismului literar (cea care regizează din interior parodicul, intertextualitatea, metalimbajul şi autoreferenţialitatea textului) fiind esenţialmente antidogmatică" (*ibidem*), scriitorul se întreabă din nou cum s-ar putea defini acel *ceva* care prin intermediul ironiei se distanţează de un *ce* consistent. Ce anume s-ar putea afirma pozitiv despre *postmodernism*, dat fiind faptul că ironia conferă lucrurilor „o negativitate infinită" (*ibidem*)? Dacă despre *modernism* s-a spus că îşi află esenţa în spiritul rupturii, *postmodernismul* ar apărea drept „o pacifică revoluţie a punţilor, o restaurare a toleranţei şi a continuităţii" (*ibidem*), fără a se putea preciza cu claritate ce anume uneşte aceste punţi. În schimb, în câmpul retoricii, lucrurile se dovedesc mai clare: „*postmodernismul* dizolvă şi ultimele cristale ale *mimesis*-ului şi lasă toată grija creaţiei în seama *poiesis*-ului – un *poiesis* conştient de sine şi autoironic, la fel ca şi instanţa auctorială" (*ibidem*).

Rescrierea eclectică a integralităţii

Plecând şi el de la *modernism*, Radu G. Ţeposu afirmă că *postmodernismul* s-a distanţat categoric de orice iluzie. Mai puţin de nostalgie, însă. Acest curent pare contaminat, pe de o parte în plan estetic de către moderni, pe de altă parte de către romantici, prin fondul spiritual comun. Concilierea îşi refuză însă orice ingeniozitate. „Cartea a luat locul lumii", „transcendenţa s-a mutat în retorică", aceasta din urmă devenind la postmoderni „adevărata totalitate integratoare", „timpul trăirii" rămânând să fie „timpul scriiturii". Radu G. Ţeposu afirmă că „inspiraţia e pură producere de sens, facere în act. Totul se petrece în text, cu conştiinţa deplină a dicţiunii. Nu doar transcendenţa e acum goală, ci şi imanenţa, pe care literatura n-o mai tratează ca pe o epifanie (ca la moderni), ci ca pe o suită de semne, ca literalitate pură. Cartea lumii s-a întors într-o lume a cărţii" (Radu G. Ţeposu, *Un romantism întors*, 1986, în Crăciun (coord.) 1999: 411). Se deduce de aici că obsesia *postmodernismului* e prin excelenţă una a recuperărilor. Totalitatea nu se poate reface decât prin acumulare, printr-o „aglomerare sumativă". Radu G. Ţeposu observă un paradox al *postmodernismului*: „pe de o parte nutreşte idealuri unificatoare (prin retorică), pe de alta, desolemnizează totul (prin parodie, ironie). Ambiţiile constructive, câte există, se fondează pe o refacere eclectică a integralităţii. *Postmodernismul* construieşte din propriile sechele o nouă lume, mai puţin fardată, dar mai lucidă. Destrucţia sistematică e felul său de a clădi" (*ibidem*). Pe cale de consecinţă, autenticitatea *postmodernismului* este conferită doar de propriul text. Criticul mai afirmă că estetica postmodernă ar fi „ireverenţioasă". Prejudecata realităţii fiind abandonată, postmodernismul s-a distanţat şi de aceea a mitului. Totalitatea postmodernă s-ar sprijini, astfel, pe „o metafizică a cantităţii, a obiectualităţii pure". Adaugă: „desubstanţializarea lumii e una dintre trăsăturile viziunii postmoderne, ceea ce explică încercarea de omogenizare prin cumul, prin

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

aglomerare. Retorica, practica textuală egalizează totul şi nu întâmplător imaginea de panopticum e foarte frecventă. Fragmentele de real dobândesc sens doar în procesul descrierii (povestirii), singura modalitate de reinstruire cu valoare ontologică. Aparenta ingratitudine a postmodernismului față de realitate se sprijină, de fapt, tocmai pe această nostalgie lucidă (de obârşie romantică) a refacerii în text a unei lumi disparate şi degradate. Forma simbolică a acestei demiurgii este metaliteratura” (*ibidem*: 413). Şi Mircea Mihăieş discută în intervenția sa intitulată *Mai-mult-ca-modernismul* despre dificultățile de definire a conceptului de postmodernism, considerându-l „un termen ambiguu, greu de ştiut când, unde şi cum trebuie folosit” (Mircea Mihăieş, *Mai-mult-ca-modernismul*, 1986, în Crăciun (coord.) 1999: 415). Aminteşte că, din cauza impreciziei sale, mai multe voci cu autoritate din critica românească au cerut chiar ignorarea sa. Totuşi, criticul încearcă o definire a conceptului, recurgând la franțuzescul *nouveau nouveau*, însemnând *un modernism mai modern* sau, în expresia sa, *un mai-mult-ca-modernismul*. După ce face o paralelă între *modernism* şi *postmodernism*, Mircea Mihăieş recurge la cuvintele lui John Barth (*La littérature du renouvellement. La fiction postmoderniste*, 1981) pentru a da relief punctului său de vedere. Imaginea-robot a autorului postmodernist ar fi: „un autor care «nici nu respinge, nici nu-şi imită necondiționat părinții». Romanul postmodernist ideal trebuie, într-un fel sau altul, «să depăşească cearta dintre realism şi irealism, între partizanii formei şi cei ai conținutului, între literatura pură şi literatura angajată, între ficțiunea de elită şi romanul de consum»” (*ibidem*: 421).

Postmodernismul, *re-reglare* a simțurilor

Mircea Cărtărescu, în *Cuvinte împotriva maşinii de scris*, gândeşte *postmodernismul* ca pe o *re-reglare* a simțurilor. Din punctul lui de vedere, „arta a devenit brusc o eviscerare, un sacrificiu, o tortură” (Mircea Cărtărescu, *Cuvinte împotriva maşinii de scris*, 1986, în Crăciun (coord.) 1999: 117). Şi asta pentru că *modernismul* ar fi „prin excelență curentul literar care îşi devorează copiii”. Dincolo de această exprimare metaforică strălucită, se întrevede intenția nemărturisită a lui Cărtărescu de a defini postmodernismul prin *absență*, de a deduce *totul* din *nimic*. Şi asta deoarece într-un articol publicat un an mai târziu (Mircea Cărtărescu, *Realismul poeziei tinere*, 1987, în Crăciun (coord.) 1999: 120), scriitorul îl citează pe Wittgenstein care afirmă că „despre ceea ce nu se poate vorbi, trebuie să se tacă”. Despre postmodernismul aflat în proces de impunere, Mircea Cărtărescu adaugă, cu referire la poezie: „ca să ajungă la realismul biografic, în esență *postmodernist* […], poezia românească a traversat numeroase alte *realisme*. Fiecare dintre ele a apărut contemporanilor, inițial, ca orice în afară de poezie. Fiecare dintre ele, însă, s-a impus, iar foştii contemporani au început să-l apere cu fervoare împotriva «agresiunii» unui şi mai nou fel de a vedea realitatea” (*ibidem*).

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

Şi Ion Bogdan Lefter intervine în discuție, dar textul său (*Fişe pentru analiza unui concept* (I), 1986, în Crăciun (coord.) 1999: 400) pare mai mult un studiu prin care aduce numeroase contribuții bibliografice occidentale, dar şi autohtone, fără însă a-şi contura un punct de vedere personal, util clarificării termenului de postmodernism. Util se dovedeşte a fi efortul său de a sistematiza diverse puncte de vedere şi de a realiza o fişă preliminară analizei acestui concept.

Recuperarea simbolului *ca valoare pasivă*

Ştefan Borbély consideră că dezbaterea din „Caiete critice" prezintă unele neclarități referitoare la termenul de *postmodernism*. Propune în textul său, *Postmodernismul – un model (cultural) oportun?*, unele clarificări. Atestat pentru prima oară în 1934[1] şi revitalizat pe la mijlocul anilor '70 în teoria literară nord-americană, postmodernismul este utilizat în primă instanță în tehnică şi arhitectură, literaturii propunându-i-se termenii de *transavangardă* şi *post movement art*. Ştefan Borbély consideră că se poate vorbi de „o revoltă a inimii împotriva creierului" deoarece *postmodernismul* aderă tacit „la un mod difuz, etern romantic al înțelegerii existenței", la o „alunecare spre psihologic în detrimentul rațiunii şi al disocierilor tranşante. Împăcarea omului cu lumea, « concordia dintre ştiințe şi arte », pan-estetismul, pluralismul tolerant şi conciliatoriu sunt, toate, sintagme postmoderne". Fiind amprentată de un *democratism concesiv*, practica scrisului generației '80 nu poate lăsa pe dinafară, crede Borbély, autohtonismul, trăsăturile etnice regionale, aportul tradiției şi subiectivitatea umană. „Vulnerabil la nivel exterior, personajul postmodernist reconsideră, însă, imanența. Neputând descoperi simbolul în afară, neputând să creeze simbolul, să-l facă posibil prin acțiunea pe care o înfăptuieşte, eroul considerat postmodern îşi însuşeşte simbolul, găsindu-l cumva de-a gata. Acesta mi se pare elementul esențial al logicii postmoderne, şi anume recuperarea simbolului *ca valoare pasivă*. […]. Postmodernul recuperează simbolul, dar nu prin elan activ, angajat, ci pur şi simplu prin participare. Tradiția reprezintă o interstiție de simboluri: ele există, nu îți rămâne decât să i te integrezi. Prin acest artificiu, postmodernul descoperă verticalitatea imanentă" (Ştefan Borbély, *Postmodernismul – un model (cultural) oportun?*, 1987, în Crăciun (coord.) 1999: 390). Borbély consideră că *modernismul* a interogat hermeneutica în calitatea ei de metodă, în vreme ce *postmodernismul* „discreditează" metoda, „impunând ființa hermeneutică în accepția de formă de viață". Se întrevede o perspectivă relativizantă şi consecințele acesteia, crede Borbély, sunt duble. Prima consecință ține de istorie. Se reduce istoria la un „proces subiectiv, filtrat prin meandrele adesea imprevizibile ale Eului". În acest caz nu interesează dimensiunea obiectivă, ci accepțiunea subiectivă, istoria nemaifiind un proces, ci „un conglomerat secvențial". O altă consecință are în vedere citadinismul. Borbély observă că, începând cu avangarda, marea literatură europeană

[1] Ştefan Borbély afirmă că prima utilizare a termenului îi aparține spaniolului Federico de Onis, în prefața unei antologii a liricii spaniole, apărută în 1934.

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

este de tip citadin. Din acest motiv, prin impunerea specificului şi prin creditul fără limită acordat unicității de tip tradiționalist, *postmodernismul* conduce spre „o resuscitare la scară mondială a idealului rural, regional, a microcosmosului”. Datorită pluralismului şi a toleranței excesive, *postmodernismul* conduce spre un eclectism înțeles în primul rând ca „metaforă istorică şi culturală”. Ştefan Borbély afirmă că „vagul, aproximarea pătrund adânc în conştiințe, stimulând o apetență pentru *plauzibil*, declarat victorios în competiția cu certitudinea. La nivelul literaturii, pan-estetismul postmodernismului transferă interesul pe stil, talent şi inspirație, valori considerate până nu demult ca fiind anacronice”. Criticul este de părere că în acest fel se explică faptul că postmodernismul „a prins cheag” în beletristică înainte de a fi aproximat la nivel teoretic, „dând credit colocvialismului, asociațiilor libere, oralității” (*ibidem*).

La nivelul literaturii române, idealul postmodernismului se identifică cu deziderateleg enerației ’80, care, prin raportare la ultimele două generații anterioare ei, face apel la un concept eminamente pozitiv. Nu interesează negația, ci întemeierea unei noi sensibilități. Borbély mai crede că, prin utilizarea conceptului de *postmodernism*, se confirmă „devitalizarea conceptuală a criticii româneşti postbelice” pentru a afirma libertatea cititorului în raport cu textul. „Se poate deduce de aici că noul program confirmă un proces mai vechi, fără să-l întrerupă, oferind alternative conceptuale viabile”. Nu se pune problema unui dialog cu cele două generații anterioare, ci se propune un discurs paralel, generația ’80 încercând să-şi suplinească deficiențele de idei prin stil. În finalul intervenției sale, Ştefan Borbély atrage atenția asupra faptului că postmodernismul este vulnerabil prin însuşi idealul său, „propunând doar un mod de a scrie, şi nu un mod de a fi” (*ibidem*).

Viziunea, dincolo de retorică

Alexandru Muşina observă – într-un articol ce pare o reacție la cele comentate mai sus – că termenul de *postmodernism* a început să fie folosit înainte ca să apară textele teoretice şi beletristice care să răspundă acestei determinări conceptuale. El nu este de acord cu folosirea haotică, fără acoperire în arta literară. Pentru mai multă rigoare, propune câteva întrebări: cu ce sens este şi poate fi folosit cuvântul *postmodernism*? Este sau nu este generația ’80 postmodernistă? Cât de utilă şi stimulatoare este pentru înțelegerea literaturii contemporane, pentru nivelul discuțiilor teoretice şi pentru producerea literaturii înseşi, folosirea vocabulei *postmodernism*? Muşina propune câteva răspunsuri. În primă instanță afirmă că termenul, ca atare, de *postmodernism* nu e, în sine, nici bun, nici rău, totul depinzând de contextul în care apare, de ce sens i se dă: „fiind un cuvânt emblemă – ca romantismul, modernismul […] joacă, uneori, un rol foarte important nu numai în *descrierea* şi *delimitarea*, ci chiar şi în *cristalizarea* – şi receptarea – unor fenomene literare” (Alexandru Muşina, *Postmodernismul, o frumoasă poveste*, 1988, în Crăciun (coord.) 1999: 439). Lui Alexandru Muşina termenul îi pare ca fiind *manipulabil* şi ambiguu şi, la limită, fiind sinonim cu *valoros* şi *viabil*. Prin această afirmație, scriitorul se apropie de ceilalți „teoreticieni” ai conceptului, deşi,

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

cel puțin în aparență, intervenția sa este de natură să corijeze unele puncte de vedere exprimate anterior în presa literară. În finalul textului său, Alexandru Muşina afirmă că „postmodernismul fiind – în plan literar şi artistic – o expresie a unui anume moment intelectual (dar şi tehnologic şi spiritual) în principal occidental, folosirea termenului în literatura noastră mi se pare – în cele mai multe cazuri – inadecvată. Nu trebuie să ne lăsăm furați de uşurința cu care putem descoperi *procedee* similare celor folosite de postmoderniști şi la scriitori români contemporani, […]. În definirea unei tipologii, a unui curent literar, esențială nu este folosirea *anumitor procedee* (figurile limbajului fiind, în fond, un bun comun al literaturii tuturor timpurilor), cât şi atitudinea față de actul scrisului, relația cu cititorul, viziunea asupra lumii care pot fi descoperite *dincolo* de *suprafața retorică*" (*ibidem*).

Postmodernismul şi ființa hermeneutică

Înțeles ca postulat înainte de a deveni concept şi apoi sistem de concepte, *postmodernismul* pare să cuprindă totul, evoluând pe principiul holografic în care partea devine întreg şi întregul parte, fiecare aspect al său fiind capabil să reflecteze imaginea generală. *Postmodernismul* ascunde o iluzie nedogmatică, unifică realitatea cu imaginația, realismul cu fantezia, ficțiunea cu critica. *Postmodernismul* este plural şi tolerant, subsumează ironia, parodicul, intertextualitatea, metalimbajul şi autoreferențialitatea textului, lăsând grija creației în seama *poiesis*-ului. Distanțat de orice iluzie, fiind amprentat deopotrivă de moderni şi de romantici, el refuză orice ingeniozitate. Pentru *postmodernism* inspirația produce sensul. Este recuperator, totalitatea refăcându-se prin acumulare sumativă. Propune o lume desubiectivizată, desolemnizată ce-şi află autenticitatea doar în propriul text. Fragmentele de real sunt iluminate prin procesul povestirii, iar forma simbolică a demiurgiei sale este metaliteratura. Prin acest termen ambiguu (ce tinde să rămână ambiguu pentru a-şi prelungi vitalitatea) se încearcă dizolvarea barierelor dintre realism şi idealism, dintre formă şi conținut. Absența generează totul. Totul se naşte din nimic. Logica postmodernă recuperează simbolicul ca valoare pasivă. *Postmodernismul* depăşeşte metoda (metodele) şi impune ființa hermeneutică.

BIBLIOGRAFIE

Cărtărescu 1999 = Mircea Cărtărescu, *Postmodernismul românesc*, Bucureşti, Editura Humanitas.

Crăciun (coord.) 1999 = Gheorghe Crăciun (coord.), *Competiția continuă. Generația '80 în texte teoretice*, Piteşti, Editura Paralela 45.

McHale 2009 = Brian McHale, *Ficțiunea postmodernistă*, traducere de Dan H. Popescu, Iaşi, Editura Polirom.

Nemoianu 2011 = Virgil Nemoianu, *Postmodernismul şi identitățile culturale. Conflicte şi coexistență*, traducere de Laura Carmen Cuțitaru, postfață de Codrin Liviu Cuțitaru, Iaşi, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza".

Petrescu 2003 = Liviu Petrescu, *Poetica postmodernismului*, ediția a III-a, Piteşti, Editura Paralela 45.

Pütz 1995 = Manfred Pütz, *Fabula identității. Romanul american din anii şaizeci*, traducere şi prefață de Irina Burlui, Iaşi, Editura Institutul European.

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

THE AFTERLIFE OF MODERNISM. CRITICAL CONCEPTS IN THE 1980s GENERATION: POSTMODERNISM

ABSTRACT

In this paper we discuss the most important theoretical approaches to several critical concepts, some of them being fuzzy (*postmodernism*), while others rather specific (*textualism*, *biographism*). We examine contributions belonging to critics and writers of the 1980s generation – among which are Mircea Cărtărescu, Vasile Andru, Ştefan Borbély, Ion Bogdan Lefter, Radu G. Ţeposu, Mircea Mihăeş, Alexandru Muşina –, usually published in the literary press. The concepts above were understood in the 1980s as a fruitful specialization of their western versions, a specialization which was, paradoxically, caused by the social, political and ideological conditions of that “dark literary decade” in Romania.

Keywords: *modernism*, *postmodernism*, *critical concepts*, *1980s generation*, *theoretical approaches*.

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)

BDD-A25171 © 2015 Editura Academiei
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-15 02:43:29 UTC)